

65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Сабури Світлани Олександрівни
на тему «РЕАЛІЗАЦІЯ СУБ'ЄКТИВНОГО ПРАВА НА ТВОРЧІСТЬ
(ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)», подану на здобуття
наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності
12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право;
міжнародне приватне право (081 – Право)**

Ступінь актуальності обраної теми. Актуальність дисертаційного дослідження С. О. Сабури не викликає сумнівів, оскільки з розвитком суспільства, новітніх технологій, однією з основних цінностей стає творча діяльність людини, головним ресурсом виступає інтелектуальний потенціал, а традиційні матеріальні ресурси (енергія, сировина) поступово втрачають своє домінуюче значення. Творчість є найважливішою складовою життя людини, що відображає її духовний та інтелектуальний розвиток. Саме у творчості окрема особистість може реалізувати свої здібності, накопичені досягнення творчої діяльності людства складають культурний спадок цивілізації, визначають науково-технічний потенціал суспільства, обумовлюють його прогресивний розвиток, а відтак вимагають охорони і захисту.

Останнім часом значний інтерес для науковців становить проблематика права інтелектуальної власності, приватноправове регулювання у цій сфері перебуває на піку уваги правової науки, суспільства та держави. Однак, незважаючи на значний інтерес до права інтелектуальної власності та охоплення науковцями багатьох проблемних питань, комплексного ґрунтовного дослідження реалізації суб'єктивного права на творчість, яке

провела С. О. Сабура, до цього часу у вітчизняній цивілістиці не здійснювалось. Дотепер недостатня увага приділялась як самому суб'єктивному праву на творчість, так і проблемам, пов'язаним з його реалізацією. Тому звернення дисертантки до цивільно-правових аспектів реалізації суб'єктивного права на творчість можна визнати доцільним, актуальним і своєчасним, як з теоретичної, так і з практичної точок зору.

Про актуальність теми дисертаційного дослідження свідчить також проблема штучного інтелекту і її співвідношення з правом на творчість, яка широко обговорюється науковою спільнотою. В епоху постмодерну процес створення нових соціальних і культурних форм суттєво модифікується і пропонує значно більшу кількість та різноманіття форм. У новому цифровому, інформаційному просторі створюються раніше невідомі форми культурного самовираження людини, зокрема, віртуальна реальність, кібер-простір, цифрова культура, тощо. Разом з тим, цей процес творчої діяльності людини стає суттєво пов'язаним з діяльністю штучного інтелекту, що призводить в кінцевому рахунку до актуалізації питання про нормування таких відносин.

Усе це свідчить не лише про актуальність, але і про своєчасність, передбачувану затребуваність і прикладне значення дослідження усього спектру питань реалізації суб'єктивного права на творчість.

Доцільність дослідження даної проблеми на дисертаційному рівні також знаходить аргументацію в її взаємозв'язку з проблематикою наукового проєкту, визнаного пріоритетним для дослідження кафедрою права інтелектуальної власності та патентної юстиції Національного університету «Одеська юридична академія» «Проблеми захисту права інтелектуальної власності в мережі Інтернет» на 2011-2015 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» 2011-2015 роки (державний реєстраційний № 0110U000671), а також плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного

розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний № 0116U0184) на 2016-2020 роки.

Рецензована дисертаційна робота є самостійною завершеною науковою працею, у якій авторці вдалося розробити та сформулювати низку нових наукових положень та висновків, що відповідають критеріям наукової новизни. Сформульовані дисертанткою наукові положення, висновки і рекомендації вказують на досягнення поставлених мети та завдань наукового дослідження.

За предметом дослідження обрана тема відповідає проблематиці дисертаційних досліджень зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Здобувачка ґрунтовно дослідила питання поняття та правової природи суб'єктивного права на творчість, історичний розвиток процесу становлення правового регулювання можливості реалізації особою суб'єктивного права на творчість, здійснила спробу дослідити співвідношення понять «реалізація» та «здійснення» права на творчість, визначити межі реалізації та здійснення права на творчість, способи та форми реалізації цього права, розпорядження результатами реалізації суб'єктивного права на творчість тощо.

Назва роботи гармонійно поєднується із її змістом, положеннями новизни і висновками, створюючи загальне цілісне позитивне враження і є черговим аргументом на користь актуальності дисертаційної роботи.

Дисертантка враховує великий спектр вітчизняних та іноземних дисертаційних робіт докторського і кандидатського рівня, об'єднуючи однією ідеєю підбір літературних джерел, вміло використовуючи їх для підготовки та аргументації власного дослідження.

Авторка поставила собі за мету визначення концептуальних засад розуміння змісту, правової природи та особливостей набуття, реалізації та захисту суб'єктивного права на творчість з урахуванням норм чинного

законодавства України, практики його застосування, теоретичного осмислення доктринальних положень, що сприятиме вдосконаленню національного законодавства та вибудовуванню оновленої системи права інтелектуальної власності.

Для досягнення зазначеної мети в дослідженні ставляться та вирішуються наступні задачі: розкрити складові змісту суб'єктивного права на творчість та його поняття; визначити історичні етапи розвитку процесу становлення правового регулювання можливості реалізації людиною суб'єктивного права на творчість; встановити особливості реалізації та здійснення права на творчість; окреслити межі реалізації та здійснення права на творчість; визначити існуючі форми та способи реалізації права на творчість та запропонувати їх модернізацію; конкретизувати особливості розпорядження результатами реалізації суб'єктивного права на творчість; розкрити існуючі способи та засоби захисту суб'єктивного права на творчість; розробити шляхи модернізації та вдосконалення законодавства права інтелектуальної власності з урахуванням результатів проведеного дисертаційного дослідження.

Наукові положення, висновки і рекомендації, які викладені у рукописі дисертації, є достатньо обґрунтованими, що свідчить про опрацювання дисертанткою достатнього емпіричного матеріалу.

Назва і структура дисертаційного дослідження визначені досить зважено і чітко, орієнтують на коло проблем та практичних завдань, які слід було вирішити при проведенні дослідження цивільно-правових аспектів реалізації суб'єктивного права на творчість.

Структура кандидатської дисертації цілком логічна і відповідає завданням наукового дослідження. Логічна побудова дисертації свідчить про обізнаність здобувачки з матеріалом. У всіх розділах дисертантка намагається давати власну оцінку й коментарі, що свідчить про наукову спроможність самостійного опрацювання теми. Отже, структура роботи в цілому вдала, логічна, а наукові положення та пропозиції сформульовані здобувачкою належним чином.

Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, які сформовані з 7 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та 2 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 255 сторінок, при цьому обсяг основної частини роботи складає 214 сторінок. Список використаних джерел налічує 366 найменувань і займає 36 сторінок, додатки розміщено на 5 сторінках.

Ступінь обґрунтованості отриманих авторкою результатів є достатньо високим. Авторка використала значну кількість відомих досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців – фахівців у сфері інтелектуальної власності, виявила генезу проблематики, її значимість, визначилася в практичному значенні свого дослідження. Вивчення та аналіз праць зазначених науковців дали змогу визначити й оцінити стан проблеми, що досліджується, виявити питання, що постали на сучасному етапі реформування права інтелектуальної власності та визначити шляхи їх вирішення.

Базу дослідницької методології сформували методи сучасної теорії пізнання суспільно-правових явищ, що ґрунтуються на філософії діалектичного розвитку, з використанням таких засад наукового мислення, як аналіз і синтез, порівняння, спостереження. Оригінальна методологія дослідження підтверджує достовірність наукових положень та висновків, сформульованих в дисертації. Комплексне використання різноманітних методів наукового дослідження (формально-юридичний метод, метод системно-структурного аналізу, порівняльний метод тощо) дозволило авторці виконати головні завдання, що поставали перед нею.

У Вступі дисертантка обґрунтувала актуальність теми свого дослідження, визначивши його мету, завдання, об'єкт і предмет, розкрила основні методи, які були використані під час написання роботи, а також зміст нових наукових положень, які винесені на захист, надала інформацію про публікації і апробацію результатів дисертаційного дослідження.

У Розділі I С. О. Сабура проаналізувала поняття та зміст суб'єктивного права на творчість, велику увагу приділяючи дослідженню таких категорій, як

«творчість», «творча діяльність», «суб'єктивне право», «штучний інтелект» і у зв'язку з ним – «електронна особа». Досліджуються складові елементи творчої активності – інтелектуальна ініціатива, мотив, комунікативність, які співвідносяться з юридичним характером суб'єктивного права на творчість, що ґрунтується на особливостях його регламентації, змісту, форми правового закріплення та співвідношення досліджуваного права з іншими правами і свободами саме людини, як єдиного суб'єкта творчості. Розкриття авторкою поняття «суб'єктивне право» дає змогу зрозуміти сутність і особливості суб'єктивного права на творчість, тих важливих аспектів, що допомагають реалізації кожною особою цього права. Проаналізовано також історичний розвиток процесу становлення правового регулювання можливості реалізації особою суб'єктивного права на творчість з дослідженням міжнародних документів та національного законодавства.

Розділ 2 присвячено дослідженню співвідношення понять «реалізація» та «здійснення» права на творчість, а також визначенню меж, способів та форм реалізації права на творчість. Зокрема, предметом ґрунтовного аналізу здобувачки стали проблеми механізму реалізації права на творчість, який розуміється авторкою як система таких елементів, які перебувають у взаємодії: загальносоціальні умови; принципи права; норми права; правовідносини (суб'єкти, об'єкти, юридичні права та обов'язки); юридичні факти; юридична діяльність; правосвідомість суб'єктів права; стадії реалізації суб'єктивного права на творчість; гарантії реалізації суб'єктивного права на творчість. В означеному механізмі ці компоненти виконують певні функції та тісно взаємодіють між собою. Їх функціонування спрямоване на досягнення єдиної мети – гарантувати людині повноцінну реалізацію її суб'єктивного права на творчість. Позитивно варто оцінити також те, що в даному розділі роботи окрему увагу приділено питанню про межі здійснення права на творчість.

У Розділі 3 досліджуються питання захисту суб'єктивного права на творчість, зокрема, аналізуються способи та засоби такого захисту і проблеми модернізації та актуалізації законодавства, що регулює реалізацію

суб'єктивного права на творчість. Методологічно правильним є виокремлення дисертанткою припинювальних, відновлювальних та компенсаційних способів цивільно-правового захисту права на творчість.

Достовірність і новизна наукових положень. Достовірність отриманих результатів забезпечується використанням значної теоретичної та нормативної бази дослідження, про що свідчить список використаних джерел (366 найменувань). Здобувачкою опрацьовано великий масив наукових праць вітчизняних та іноземних вчених, актів національного законодавства України, міжнародних договорів, актів ЄС, які стосуються досліджуваної проблематики. В особливий спосіб варто відзначити активне використання дисертанткою іноземної літератури.

Новизна одержаних наукових результатів виявляється у розробці низки наукових положень, запропонованих уперше, тих, що авторка удосконалила, та таких, що набули подальшого розвитку. Аналізуючи за допомогою згаданих вище методів зазначену джерельну базу та відповідні теоретичні положення, сформульовані у літературі, авторкою зроблено низку висновків, що мають усі необхідні ознаки наукової новизни.

Зокрема, поміж них можна назвати положення про те, що суб'єктивне право на творчість є різновидом суб'єктивних прав з усіма його проявами, а саме: можливістю створювати об'єкти інтелектуальної власності, зокрема, авторського права, тобто можливістю поводитись певним чином, яка притаманна суб'єктивним правам; можливістю вимагати визнання такого права від інших учасників «творчого процесу» – недоторканність авторських прав; у разі порушення права – можливістю захисту в юрисдикційній та неюрисдикційній формах (стор. 8-9).

Заслуговує на підтримку також запропоноване дисертанткою авторське визначення реалізації права людини на творчість та положення новизни про те, що для суб'єктивного права на творчість характерною є лише активна форма його реалізації (стор. 9).

Здобувачкою удосконалено систематизацію етапів в історії розвитку процесу становлення правового регулювання можливості реалізації людиною суб'єктивного права на творчість: 1-й етап – зародження (період Античності III ст. до н.е. – II ст.); 2-й етап – становлення (період Середньовіччя V-XVII ст.); 3-й етап – розвиток (період Нового часу XVII-XIX ст.); 4-й етап – удосконалення і приведення у відповідність з соціально-економічним та політичним розвитком, в умовах аналогового світу (з XIX – до 1995 року, коли вперше було запропоновано термін цифрова економіка); 5-й етап – піднесення до нового рівня в умовах цифрового середовища (від 1995 – дотепер) (стор. 10).

До здобутків дисертантки варто також віднести висновок щодо необхідності використання національними суб'єктами творчої, інтелектуальної діяльності єдиних міжнародних (європейських) положень, нормативних приписів та вимог для застосування універсального методу контролю над реалізацією суб'єктивного права на творчість, а також долучення України до створення унітарної патентної системи для формування єдиного вікна для патентного захисту та правозастосування в ЄС (стор. 10–11).

До положень, які мають практичне значення для удосконалення законодавства України, варто віднести наведені у пунктах наукової новизни (стор. 11) пропозиції:

- про необхідність включення до пункту 4 частини 2 статті 20 ГПК, всіх суб'єктів авторського права, а не лише автора, які мають право передавати свої спори до Вищого Суду з питань інтелектуальної власності;

- стосовно розширення змісту норми ст. 432 ЦК України щодо форм захисту права інтелектуальної власності, зокрема і суб'єктивного права на творчість, вказівкою на застосування юрисдикційної (судової та позасудової) та неюрисдикційної форми захисту.

Повнота викладу положень і висновків дисертації в опублікованих працях. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані в роботі, достатньо повно відображені в опублікованих дисертанткою наукових

працях. Основні авторські висновки та пропозиції дисертаційного дослідження С. О. Сабури викладено у 12 публікаціях, з яких 6 наукових статей (4 – у фахових виданнях України, 2 – в іноземних фахових виданнях), а також 6 тез доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях. Наведені публікації відображають зміст проведеного С. О. Сабурою наукового дослідження з достатньою повнотою.

Результати дисертаційного дослідження належним чином апробовані, про що свідчить, зокрема, їх обговорення на засіданнях кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції Національного університету «Одеська юридична академія», а також участь здобувачки у 6 міжнародних науково-практичних конференціях.

Практична і теоретична значущість результатів дисертаційного дослідження. Висновки та пропозиції по роботі можуть бути використані у науково-дослідній сфері, виступаючи підґрунтям для подальших досліджень і вирішення теоретико-правових питань, пов'язаних з удосконаленням цивільно-правового забезпечення сфери інтелектуальної власності. Також результати дисертаційного дослідження будуть корисними у правотворчій діяльності – під час внесення змін і доповнень до чинного ЦК України та інших актів національного законодавства. Їх доцільно використовувати і в освітньому процесі при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право України», «Інтелектуальна власність», відповідних спецкурсів за профілем роботи, а також при підготовці підручників, навчальних посібників та інших навчально-методичних видань із зазначених дисциплін. Про теоретичне і практичне значення результатів дисертаційного дослідження свідчить подана у додатку довідка про їх впровадження.

Оцінка оформлення дисертації та змісту автореферату. Автореферат дисертації відповідає її змісту та повністю відображає основні положення і результати дослідження. За своїм змістом автореферат є ідентичним основним положенням тексту дисертаційного дослідження.

Стиль, форма, зміст рукопису свідчать про професійність дисертантки, схильність до наукового аналізу, вміння використовувати літературні, нормативні джерела, судову практику, формувати на їх основі власні теоретичні і практичні висновки та рекомендації.

У цілому дисертації та автореферату властива повнота, системність подання та логічність викладення матеріалу. Авторський стиль відповідає вимогам науковості, мова дисертації коректна та зрозуміла. Дисертацію та автореферат оформлено відповідно до встановлених вимог.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Дисертаційне дослідження містить посилання на згадані авторкою у тексті джерела інформації при використанні ідей, розробок, тверджень, дотримано положення законодавства про авторські права, надано повну та достовірну інформацію про результати наукової діяльності, а також використані методи дослідження. Вказане дозволяє зробити висновок про дотримання дисертанткою вимог академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Загалом позитивно оцінюючи дисертацію С. О. Сабури, слід зазначити, що певні її положення є спірними, слугують приводом для дискусії та потребують додаткової аргументації авторкою під час публічного захисту:

1. Не зовсім чіткою є, на мій погляд, позиція дисертантки стосовно розуміння категорій «творчість» і «творча діяльність», які аналізуються нею на стор. 15–16 дисертації. Так, критично оцінюючи розуміння творчої діяльності у Законі України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки», авторка звертається до іншого закону – «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей». Слід було б, очевидно, насамперед визначитися з тим, чи можна взагалі пов'язувати такі категорії, як «творчість» та «культурна цінність». І також доцільно було би висловити власну позицію щодо співвідношення категорій «творча діяльність» та «інтелектуальна діяльність», що дозволило би більш чітко сформулювати відповідне визначення.

2. Розглядаючи право на творчість як суб'єктивне цивільне право, дисертантка не висловлює чіткої позиції щодо його юридичної природи і місця в системі інститутів цивільного права. У зв'язку із цим під час публічного захисту здобувачці варто було би уточнити, до якої категорії суб'єктивних цивільних прав – особистих немайнових прав фізичної особи (Книга 2 ЦК України) чи прав інтелектуальної власності (Книга 4 ЦК України) – слід відносити право на творчість.

3. Потребує уточнення позиція авторки стосовно визнання права на творчість за штучним інтелектом, оскільки в різних частинах роботи міститься різна оцінка такої можливості. Зокрема, на стор. 56 дисертантка стверджує, що «Таким чином, ми можемо говорити про наближення важливого етапу у процесі функціонування інституту інтелектуальної власності у світі, коли нормативне врегулювання реалізації суб'єктивного права людини на інтелектуальну творчу діяльність потребуватиме врахування специфічної правосуб'єктності штучного інтелекту, долученого до процесу створення, та модифікацію розподілу прав на створені об'єкти». В той же час, на стор. 78 зазначається, що «Стосовно врегулювання питань, пов'язаних з використанням штучного інтелекту, слід зазначити, що «українське законодавство сьогодні не передбачає можливості правового регулювання суспільних відносин у сфері робототехніки, а також механізмів ідентифікації роботів зі штучним інтелектом як суб'єктів правовідносин».

4. Вимагає уточнення позиція дисертантки щодо співвідношення категорій «реалізація» та «здійснення», оскільки вона не виглядає однозначною. Так, на стор. 79 дисертаційного дослідження зазначається, що «повноцінна реалізація права на творчість в сенсі розкриття творчих здібностей людини, передбачає втілення в життя трьох традиційних правомочностей змісту (можливість активно діяти, вимагати активних дій від зобов'язаної особи, право на захист). А при здійсненні відбувається ще й застосування права». Далі, на стор. 80 йдеться про те, що «здійснення суб'єктивного права традиційно визначається як поведінка особи, спрямована

на реалізацію змісту належного йому суб'єктивного права; втілення правової можливості в дійсність; використання передбачених цивільно-правовою нормою можливостей конкретним правовласником; перетворення в дійсність конкретної можливості, що становить зміст суб'єктивного права». Крім того, непереконливим виглядає твердження здобувачки про те, що, на відміну від реалізації, при здійсненні відбувається ще й застосування права.

5. Дискусійною є пропозиція здобувачки щодо доцільності прийняття в Україні окремого Кодексу права інтелектуальної власності (стор. 10, 195, 204). Зараз в Україні, як і в багатьох інших країнах, прийнята модель часткової кодифікації законодавства про інтелектуальну власність, що передбачає закріплення найбільш важливих, базових положень даного інституту у Цивільному кодексі України і їх розвиток та конкретизацію на рівні спеціальних законів. Така модель законодавчого регулювання видається оптимальною і достатніх підстав для відмови від неї поки що не вбачається. У низці країн світу хоч існують окремі кодифіковані акти у даній сфері, проте у переважній більшості випадків йдеться про кодекси промислової власності. Однак у будь-якому разі питання про кодифікацію законодавства у сфері інтелектуальної власності вимагає більш серйозного і виваженого теоретичного обґрунтування.

Наведені зауваження носять переважно дискусійний характер, спрямовані на подальші дослідження, жодним чином не знижують загального позитивного враження від роботи, не впливають на високу оцінку її якості.

Загальний висновок. За актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю здобутих результатів, а також за змістом, кількістю, обсягом публікацій і повнотою опублікованих дисертанткою матеріалів дисертаційна робота Сабури Світлани Олександрівни на тему «Реалізація суб'єктивного права на творчість (цивільно-правовий аспект)» відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567.

На підставі викладеного, вважаю, що представлена до захисту дисертація є завершеною науковою працею, що містить нові науково-обґрунтовані результати, які у сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для науки цивільного права, а її авторка Сабура Світлана Олександрівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

6 вересня 2021 р.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного права та процесу
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Якубівський І. Є.

Підпис Якубівського І. Є.
ПІДТВЕРДЖУЮ
Вчений секретар
Львівського національного університету
імені Івана Франка

